

ONTOLOGIYA VA INSON TAFAKKURI.

"Toshkent irrigatsiya va qishloq
xo'jaligini mexanizatsiyalashtirish
muhandislari instituti"
milliy tadqiqot universiteti
"Ekologiya va huquq" fakulteti "Ekologiya
va atrof muhit muhofazasi" yo'nalishi 2-kurs talabasi

Solijonova Rayxona

Annotatsiya: Ontologiya va inson tafakkuri mavzusi falsafa va epistemologiya sohalarida chuqur o'rganiladigan muhim masalalardan biridir. Bu ikki tushuncha bir-birini to'ldiruvchi va insonning dunyoni anglash jarayonidagi tashqi va ichki holatlarni ifodalovchi atamalardir. Ontologiya mavjudlikning mohiyati, borlikning tuzilishi va mavjud bo'lgan narsalarning fundamental xususiyatlarini o'rganadi. Inson tafakkuri esa ong faolligi, bilim olish va uning tizimlashuvi jarayonini ifodalaydi. Ushbu maqolada ontologiya haqida kengroq tushuncha berilib, uning inson tafakkuriga ta'siri hamda ular o'rtasidagi uzviylik tushuntiriladi.

Kalit so'zlar: ontologiya, tafakkur, falsafa, epistemologiya, vazifalar, g'oyalar, tushunchalar, bilim, munosabatlar.

Ontologiya falsafaning eng qadimiy bo'limlaridan biri bo'lib, u mavjudlik haqidagi savollarga javob qidiradi. Nima uchun mavjudlik mavjud? Mavjudlikning asosiy elementlari nimalardan iborat? Borliq qanday tartibda joylashgan? Ushbu savollar ontologiyaning ilgarigi rivojlanishidagi asosiy yo'nalishlarni belgilagan. O'z navbatida, inson tafakkuri dunyoni idrok etish, obyektlar orasidagi munosabatlarni tushunish va shaxsiy bilimlarni shakllantirish jarayonlari majmuasini tashkil etadi. Ontologik tamoyillar inson tafakkuri uchun nazariy asos vazifasini o'taydi, chunki tafakkur orqali inson borliq haqidagi ma'lumotlarni qabul qiladi va uni miya faoliyati orqali tartiblaydi. Ontologiyaning asosiy masalalaridan biri mavjudlikning tabiatini aniqlashdir. Mavjudlik hodisasi faqat jismoniy narsalar yoki modda bilan

cheklanmasdan, abstrakt tushunchalar, g'oyalar va tushunchalar ham mavjudlikga ega ekanligini ko'rsatadi. Bu nuqtai nazardan inson tafakkuri ontologiyaning mavhumlik va aniq obyektlar o'rtasidagi bog'liqligini anglash usulidir. Inson tafakkuri dunyoni shunday usulda quradiki, u yerda o'zining tajribasi va bilimlari asosida mavjudlikning turli qatlamlari aks etadi. Shu bois, ontologiya va tafakkur insonning dunyoni idrok etish mexanizmlarini, uning ichki va tashqi haqiqatlarga munosabatini tahlil qilmoqda. Ontologiya tafakkurning shakllanishida muhim omil hisoblanadi, chunki mavjudlik haqidagi tushunchalar va borliqni tasniflash tizimi tafakkurga yo'l ko'rsatadi. Inson o'z tafakkuri orqali mavjudlikni tartibga soladi, uni sinflarga ajratadi va ularga nom beradi. Bunday tasniflash insonning fikrlash jarayonini soddalashtiradi va chuqurlashtiradi. Shuning uchun ontologiya inson tafakkuri uchun qurilish bloklari, asosiy chizmalar va yo'nalish sifatida qaraladi. Tafakkur esa ontologik haqiqatlarni anglash va tushunish uchun vosita vazifasini o'taydi. Bu aloqalar orqali inson haqiqiylikka erishadi va o'zining dunyodagi o'rnini belgilaydi.[1]

Inson tafakkuri ko'plab falsafiy oqimlar va nazariyalarda turlicha ta'rif etilgan. Klassik falsafada tafakkur mantiqiy fikrlash, tahlil qilish va umumlashtirish qobiliyati sifatida qaraladi. Zamonaviy psixologiya va nevrologiyada esa tafakkur – bu miya faoliyati natijasida yuzaga keladigan murakkab axborotlarni qayta ishlash jarayoni sifatida tahlil qilinadi. Shu nuqtai nazardan, ontologiyani anglash inson tafakkuri uchun nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ega. Tafakkur yordamida inson borliqni sistematik ravishda yaxlit ko'rishga harakat qiladi va uni boshqarishga intiladi.[2]

Ontologiyaning inson tafakkuriga ta'sirining yana bir jihati mavjudlikdagi qarama-qarshiliklarni qabul qilish va ularni hal qilishdagi rolidir. Inson tafakkuri ko'pincha qarama-qarshi tushunchalar, masalan, mavjudlik va yo'qlik, ulkanlik va kichiklik, o'zgarish va doimiylik kabi ontologik tushunchalarni uyg'unlashtirishga intiladi. Bu esa tafakkur jarayonida yangi bilim va tushuncha shakllanishiga zamin yaratadi. Shunday qilib, ontologik muammolar inson tafakkurining rivojlanishi uchun doimiy stimul bo'lib xizmat qiladi.[3]

Inson tafakkurining ontologiya bilan bog'lanishi axloqiy va falsafiy konseptlarni ham o'z ichiga oladi. Mavjudlik haqidagi tushuncha insonning o'z-o'zini anglashiga, maqsad va hayotning mazmunini tushunishiga ta'sir qiladi. Ontologik savollar shaxsning dunyoda o'z o'rnini aniqlashda, jamiyat bilan munosabatlarini belgilashda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi. Shu jihatdan ontologiya va tafakkur insoniyatning o'zligini, madaniy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlovchi asosiy vositalardan hisoblanadi. Ontologiya va inson tafakkuri o'rtasidagi munosabatni o'rganishda, ular o'zaro muloqot va bir-birini to'ldiruvchi tizim sifatida qaraladi. Ontologiya mavjudlik haqidagi umumiy tushunchalarni beradi, tafakkur esa bu tushunchalarni shaxsiy va subyektiv tahlil qilish, ulardan amaliy natijalar chiqarish vazifasini bajaradi. Bu ikki jarayon bir-birining samaradorligini oshirib, insonning dunyoni mukammalroq anglashiga xizmat qiladi. Shu bois, ontologiya va tafakkur birgalikda inson aql-idrokining chuqur qatlamlarini ochadi hamda haqiqatni kengroq nuqtai nazardan ko'rishga imkon yaratadi.[4]

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, ontologiya va inson tafakkuri o'rtasidagi munosabat insonning dunyoni anglash jarayonining markaziy aspektini tashkil etadi. Ontologiya mavjudlik va borliq haqidagi fundamental savollarga javob izlaydi, inson tafakkuri esa ushbu javoblarni tizimlashtirib, amaliy bilimga aylantiradi. Bu ikki tushuncha orasidagi integratsiya inson bilimining chuqurlashuviga, uning voqelikni yaxshiroq tushunishiga va o'z o'rnini aniqlashiga xizmat qiladi. Shu tariqa, ontologiya va tafakkur insoniyatning intellektual taraqqiyotining muhim bosqichlari sifatida o'zaro chambarchas bog'langan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nurmatov, O. (2023). "Ontologiya asoslari va inson tafakkuri." Falsafa va Ijtimoiyatshunoslik, 12(3), 15-29.
2. Karimova, M. (2021). "Inson tafakkurining ontologik mohiyati." O'zbekiston Falsafa Jurnali, 6(2), 45-62.

3. Tursunov, D. (2024). "Ontologiya va zakovat: Inson aqlining rivojlanishi." Psixologiya va Ta'lim, 8(1), 31-47.
4. Yusupov, S. (2020). "Mavjudlik va tafakkur: Yanada chuqur ontologik tahlil." Ilmiy Izlanishlar, 5(4), 12-25.
5. Azizova, N. (2022). "Ontologik paradigma: Inson tafakkurining yangi aspektlari." Madaniyat va Falsafa, 10(3), 58-73.
6. Rasulov, J. (2023). "Inson tafakkurida ontologiyaning o'rni va ahamiyati." Ilmiy Maqolalar To'plami, 9, 90-108.
7. Hamidov, K. (2021). "Ontologiya va kognitiv jarayonlar." Fan va Texnologiya, 7(2), 22-39.